

Edgars Lāms

Dr. philol., literatūrzinātnieks;

RTU Liepājas akadēmijas Humanitāro un mākslas zinātņu centrs

Dr. philol., literary scholar;

Centre for Humanities and Arts, RTU Liepāja Academy

E-pasts / e-mail: edgars.lams@rtu.lv

ORCID: [0009-0003-7952-5482](https://orcid.org/0009-0003-7952-5482)

DOI: 10.35539/LTNC.2025.0058.08

Brīvības teksti, zemteksti un konteksti: brīvības koncepts Jāņa Akuratera un Kārļa Skalbes pasaules uzskatā un mākslā

Texts, Subtexts and Contexts of Freedom: The Concept of Freedom in Jānis Akuraters' and Kārlis Skalbe's Worldviews and Art

Atslēgvārdi:

brīvība,
spēka atzīšana,
nevardarbīgā pretošanās,
vienādības noliegums,
kultūras loma

Keywords:

freedom,
recognition of strength,
nonviolent resistance,
denial of being equal,
role of culture

Rakstā integrēti atsevišķi fragmenti no referāta Varšavas Universitātes Polonistikas fakultātes Vispārīgās valodniecības, zīmju valodas un baltistikas katedras rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē "Brīvības formas – Literatūra. Kultūra. Valoda" (2021).

The article includes separate fragments from the paper presented at the international scientific conference *Forms of Freedom – Literature. Culture. Language* (2021), organized by the Department of General Linguistics, Sign Language and Baltic Studies at the Faculty of Polish Studies, University of Warsaw.

Kopsavilkums

Rakstā salīdzinošā aspektā izvērtēti latviešu literatūras klasiķu un Eiropas neoromantisma mākslas izcilo pārstāvju Jāņa Akuratera (1876–1937) un Kārļa Skalbes (1879–1945) uzskati par brīvību, kas izpaudušies viņu dzīvesdarbībā, mākslinieciskajos un publicistiskajos tekstos. Neskatoties uz būtiskām rakstura un temperamenta atšķirībām, abu rakstnieku darbībā brīvības mērķis atzīts par prioritāru gan atsevišķa indivīda, gan tautas liktenī. Pievērsta uzmanība autoru atšķirīgajiem uzskatiem par brīvības iegūšanas stratēģiju, proti, brīvību caur spēku vai nevardarbīgajiem cīņas paņēmieniem, kā arī atšķirīgajiem scenārijiem tās ilgtspējīgā nodrošināšanā. Izgaismoti rakstnieku brīdinājumi par brīvības apdraudējuma faktoriem. Abu rakstnieku uzskati un literārie naratīvi vērtēti saistībā ar būtiskākajiem biogrāfiskajiem datiem un viņu dzīveslaika sociālpolitiskajām norisēm. Pētījuma problemātiku pastiprināti aktualizē arī 21. gadsimta modernās pasaules satraucošie procesi, Krievijas agresīvā politika. Izmantoti biogrāfiskās metodes principi un salīdzināmās literatūrpētniecības elementi. Raksts izstrādāts, balstoties hermeneitikas pamatdarbībās – saprast un interpretēt, atzīstot, ka lasītājs, tai skaitā pētnieks, ir “iesaistīts mākslinieciskās patiesības pieredzes veidošanā” (Lasmane 2024: 72). Tēmas izpētē gūta argumentēta pārlicība par Akuratera un Skalbes izcilajiem nopelniem gan indivīda, gan tautas brīvības idejas aktualizēšanā un Latvijas valstiskuma izcīņā un daudzējādās apliecinājumos.

Summary

This article offers a comparative reading of freedom in the works and lives of Latvian Neo-Romantic writers Jānis Akuraters (1876–1937) and Kārlis Skalbe (1879–1945). Drawing on literary, journalistic, and biographical materials, it shows that despite marked differences in temperament, both authors foreground freedom as a central value at both individual and national levels. The analysis contrasts their strategies for attaining freedom – force versus nonviolent resistance – and their visions of its sustainable maintenance, while highlighting their warnings about threats to freedom. These perspectives are situated within key biographical contexts and the sociopolitical dynamics of their time. The study’s relevance is reinforced by contemporary global instability, including Russia’s aggressive policies. The article is grounded in the fundamental operations of hermeneutics – understanding and interpretation – acknowledging that the reader, including the researcher, is “involved in the formation of the experience of artistic truth” (Lasmane 2024: 72). It argues that both authors played a crucial role in shaping the discourse of freedom and Latvian statehood.

levads

Brīvības aspekti pasaules kultūrvēsturē apcerēti kopš visagrīnākajiem cilvēces attīstības posmiem. Sengrieķu filozofs Platons (*Plātōn*, ap 424. vai 427. g. p. m. ē.– 347. vai 348. g. p. m. ē.) dialogā “Valsts” (*Respublica*) aktualizē brīvību demokrātiskās iekārtas kontekstā, tomēr saskata ne tikai demokrātijas plusus, bet arī mīnus. Ar Sokrata tēla starpniecību Platons atzīst, ka demokrātijā cilvēki “būs brīvi ļaudis, valstī būs pilnīga brīvība” un “katrs varēs brīvi izteikties un darīt, kas tam tīk” (Platons 2023: 158). Turpat gan izskan arī kritiski vērtējumi par demokrātisku iekārtu, uzskatot, ka “tajā nav īstas vadības” un ka vienlīdzību “tā piešķir vienlīdzīgajiem un nevienlīdzīgajiem” (Platons 2023: 159), respektīvi, tiem, kas to pelnījuši, un arī tiem, kas to nav pelnījuši.

17. gadsimta sākumā angļu filozofs un valsts darbinieks Frensiss Bēkons (*Francis Bacon*, 1561–1626) vienā no savām esejām (“Par karaļvalstu un republiku patieso varenību”) par valsts varenības un brīvības statusa svarīgāko priekšnoteikumu min “kaujiniecisku rasi” (Bēkons 1989: 266), atzīstot tautas drosmi un spēju pretoties agresīvai par eksistenciālu nepieciešamību. Bēkons brīdina arī nebalstīties uz algotņiem, kas nevar nest ilgtermiņa panākumus.

Viens no 20. gadsimta brīvības interpretiem, Ukrainā dzimušais un no Padomju Krievijas izraidītais krievu filozofs Nikolajs Berdjajevs (*Nikolai Berdyayev*, 1874–1948) uzskata, ka mākslā pats radošais akts jau ir “transcendēšana, imanentās īstenības robežas pārsniegšana, brīvības izlaušanās cauri nepieciešamībai” (Berdjajevs 1992: 39).

Rakstnieks un eksistenciālisma filozofs Albērs Kamī (*Albert Camus*, 1913–1960) esejā “Mīts par Sīzifu” (*Le mythe de Sisyphe*, 1942) pauž domu, ka vienīgā brīvība, ko viņš pazīst, “ir prāta un rīcības brīvība” (Kamī 2021: 69). Jo, ja mūžīgās brīvības izredzes zūd, “tas turpretī [...] paceļ lielā augstumā manu rīcības brīvību” (Kamī 2021: 69). “Dumpis piešķir dzīvei jēgu,” raksta Kamī (Kamī 2021: 67). Noliecot dievus un par spīti tiem, Sīzifs arvien no jauna veļ klintsakmeni kalnā, un šī rīcība nav bezjēdzīga, jo “cīnīšanās uz virsotnēm viena pati ir pietiekama, lai piepildītu cilvēka sirdi” (Kamī 2021: 86).

Uz virsotnēm cīnījušās un pretestības garu dažādos vēstures nogriežņos iemiesojušās arī brīvdomīgākās latviešu rakstniecības personības – Auseklis (1850–1879) un Eduards Veidenbaums (1867–1892), Aspazija (1865–1943) un Zemgaliešu Biruta (1878–1906), Aleksandrs Grīns (1895–1940) un Jānis Veselis (1896–1962), Leonīds Breikšs (1908–1942) un Dzintars Sodums (1922–2008), Vizma Belševica (1931–2005), Knuts Skujenieks (1936–2022), Alberts Bels (1938–2024), Imants Ziedonis (1933–2013), Māris Čaklais (1940–2003) un daudzi citi. Būtisku atziņu par tautas brīvību apcerē “Gars vienmēr uzvar” (1938) paudis rakstnieks ar karavīra likteni Aleksandrs Grīns:

Ir tādi nerakstīti vēstures likumi, pēc kuriem visumā rit cilvēces un viņas tautu mūžu gājums. Viens no tiem nosaka, ka neatkarības cienīgas vienīgi tās tautas, kas vienmēr un nestomīdamās gatavas savas brīvības un tēvzemes labad uz dzīvību un nāvi cīnīties; un papildinājums pie šī tautu vēstures gaitas noteicēja likuma saka vēl, ka gars ir un paliek allaž pats galvenais, ko nespēj salauzt garā vājāku pretinieku skaitliskais pārsvars vai to kara ieroču pārākums. (Grīns 1989: [7])

Šā raksta mērķis ir izcelt un argumentēt Jāņa Akuratera un Kārļa Skalbes izcilos nopelnus brīvības un valstiskās neatkarības idejas aktualizēšanā dažādos viņu dzīves un vēstures posmos.

Latviešu romantisma literatūras klasiķu Akuratera un Skalbes pasaules uzskatos un radošajās izpausmēs vērojama principiāla iestāšanās gan par indivīda, gan tautas brīvību. Abu rakstnieku dedzīgajām brīvības tieksmēm ir gan biogrāfisks skaidrojums, gan sociālpolitiskā konteksta un estētisko principu noteikta motivācija.

Biogrāfiskie aspekti Kā raksta filozofs un viens no 1944. gada 17. marta Latvijas Centrālās padomes memoranda parakstītājiem Pauls Jurevičs (1891–1981):

Stāvēt par savu tautu var tāpēc tieši visdziļāko personīgo interešu, it sevišķi personīgā lepnuma dēļ, apzinoties sava likteņa solidaritāti ar tautas likteņiem un izjūtot tās godu vai negodu kā savu godu vai negodu. Aizstāvēt savu tautu patiesībā vienmēr nozīmē aizstāvēt sevi pašu un savas dzīves jēgu. (Jurevičs 1940: 481)

Akuratera un Skalbes biogrāfijās vērojamas sabiedriski politiskās darbības paralēles un satuvinājumi. 1905. gada revolūcijas un pēcrevolūcijas periodā tās ir nemiernieciskas aktivitātes, bēgļu gaitas un apcietinājuma pieredze. 20. gadsimta sākumā rakstnieki ir brīvdomīgu žurnālu vadītāji – Akuraters vada mēnešrakstu "Pret Sauli" (1905, 1906) un Skalbe – almanahu "Kāvi" (1905).

Akuraters ir aktīvs 1905. gada revolucionāro notikumu līdzdalībnieks, viņš vairākkārt apcietināts un devies bēgļu gaitās (Somija, Zviedrija, Norvēģija). Viņš ir Latviešu sociāldemokrātu savienības (LSS) biedrs, un tā ir organizācija, kas asi uzstājas pret cariskās Krievijas impērisko politiku, atzīstot pat teroristiskus uzbrukumus nīstamākajiem represīvā režīma ierēdņiem. Kā raksta Akuraters: "[T]ie – mežabrāļi – bija vienīgie cilvēki, vienīgais spēks un tribunāls, kas drīkstēja tiesāt un tiesāja soda ekspedīciju vadoņus un nodevējus. [...] tikai mežabrāļu revolveros bija Temīdas un Nemesīdas dvaša un lēmums." (Akuraters 1924a: 42–43) LSS loma īpaši nozīmīga ar to, ka tā prasa Latvijas autonomiju. Par LSS attiecībām ar Latvijas Sociāldemokrātu partiju Akuraters raksta:

Teorētiski Savienībai ar Partiju bija nebeidzami dispuṭi un nesaskaņas. Jo Savienībai bez tieši revolucionāra mērķa bija arī vēl kāds tāļāks un noteiktāks: novest Krieviju līdz galīgai sadalīšanai federācijās un gūt Latvijas autonomiju, zem kuras toreiz mēs sapratām visplašākās tautas pašnoteikšanās tiesības. (Akuraters 1924a: 20)

Latviešu sociāldemokrātu savienības redzamākās figūras ir Miķelis Valters (1874–1968), Ernests Rolavs (1874–1907) un Emīls Skubiķis (1875–1943), bet nozīmīga ir radošās inteliģences pārstāvju līdzdalība, starp kuriem ir arī Akuraters, Ernests Arnis (1888–1943), Jānis Jankavs (1886–1918), Apsedēls (1880–1932) un citi. Revolūcijas atmiņu grāmatā “Dienu atspīdumi: 1905–1908” (1924) Akuraters velta skarbus vārdus impēriskajai Krievijai, apsūdzot to ļaunā brutālā apspiešanā:

Karātavas, pilis un cietumi... Lūk, viņa, nolādētā tumšā Krievija!... Valsts, kur nekad pavalstnieku krūtīs nava elpojušas brīvi un vaļīgi, valsts, kur ik domai jāsatrūd smadzenēs, kur miljoniem neizteiktu, ģeniālu, gaišu domu trūd, kur ir visa daiļā un netaisnā satriektā kapenes. (Akuraters 1924a: 110)

Turpat rakstnieks norāda, ka nihilisms un terors Krievijas pilsoņiem ir “vienīgie elpas līdzekļi” (Akuraters 1924a: 112).

Pirmā pasaules kara gados Akuraters ir latviešu strēlnieku rindās, piedaloties Ziemassvētku un janvāra kaujās Tīrelpurvā. Ideoloģiskās šķelšanās apstākļos viņš ir konsekventi pretlielinieciski noskaņots, un tas atspoguļojas arī Akuratera mākslas un publicistikas tekstos. Rakstā “Mākslas liktenis revolūcijā” (1917) Akuraters atgādina, ka “ir vērtības augstākas kā Ļeņina deklarācija par pasaules atsvabināšanu” (Akuraters 1927: 139). “Kad zociālā revolūcija būs izvesta dzīvē pēc gadiem varbūt, pati tauta izbīsies no tā kailuma un tukšuma, kas valdīs materiālā pieticībā.” (Akuraters 1927: 139) Savukārt Skalbe ir kara korespondents, veic kancelejas darbu latviešu strēlnieku bataljonā, glezno vārdiskas “Kara gleznas” (1914), sakārto patriotiskās dzejas krājumu “Kara dziesmas, veltītas tautas kareivjiem” (1916). “Kara dziesmu” izdevumā līdzās Edvarta Virzas (1883–1940), Viļa Plūdoņa (1874–1940), Viktora Eglīša (1877–1945), Annas Brigaderes (1861–1933) un citu autoru darbiem publicētas arī Skalbes un Akuratera vārsmas. Gan Akuraters, gan Skalbe aktīvi iesaistās Latvijas valsts izveides un jaunās valsts nostiprināšanas un attīstības procesos. Akuraters darbojas Latviešu pagaidu nacionālajā padomē, Latvijas Tautas padomē un ir deleģēts pārstāvis Latvijas Republikas dibināšanas sēdē (18.11.1918.), bet vēlāk ir Mākslas departamenta direktors un direktora vietnieks un Radiofona direktors. Pieminot Akuratera aiziešanu mūžībā, Skalbe raksta (“Jāņa Akurātera piemiņai”):

[Akuraters] bija dzimis brīvības cīņu laikam. Viņa entuziasms gāja kā arklis pa atmatu, lai sagatavotu zemi latviskai neatkarībai. [...] Akurāters latvju strēlnieku laikā ir dziedājis slavu zobenam, bet kā liels kultūras cilvēks pats bijis arklis, kas modina tautas zemi, sējējs, kas kaisa viņā jaunas, latviskas atziņas. (Skalbe 1952: 471–472)

Skalbe 1905. gada revolūcijas periodā īslaicīgi apcietināts, spiests doties bēgļu gaitās (Šveice, Somija, Norvēģija), bet drīz pēc atgriešanās Rīgā atkal apcietināts. Dzejnieks piedalās Latvijas Pagaidu nacionālās padomes darbā un no Latviešu

nacionāldemokrātu partijas Latvijas Tautas padomē, ir Satversmes sapulces loceklis (1920) un Saeimas deputāts (1922–1925; 1931–1934). Tieši pēc Skalbes ierosinājuma Brīvības pieminekļi iekalti vārdi "Tēvzemei un brīvībai". Vācu okupācijas gados Skalbe ir žurnāla "Latvju Mēnešraksts" atbildīgais redaktors un, literatūras kritiķa Jāņa Rudziša (1909–1970) vārdiem runājot, "latviešu gara pretestības kustības vadonis, kas ar savu tiešo un simbolos tverto valodu, ar savu stingro nostāju vēlējās atgādināt, ka nepakļausimies ne komunistu, ne vācu varai, bet domājam par nacionālo centienu augšāmcelšanos neatkarīgā Latvijā" (Rudzītis 1971: 184). 1944. gada 17. martā Skalbe paraksta Latvijas Centrālās padomes memorandu, kurā prasīta Latvijas neatkarības atjaunošana. Gan Akuraters, gan Skalbe saprata, ka cīņa par valsti un valstisko brīvību ir arī cīņa par nacionālo kultūru un mākslu.

Romantisma estētikas aspekti

Abi rakstnieki pamatnostādņēs ir romantiskā kultūrtaipa pārstāvji – neoromantiķi. Pasaules romantisma literatūrā viena no svarīgākajām apliecinātajām pamatvērtībām ir brīvība. Brīvības motīvs un patoss caurvij Džordža Gordona Bairona (*George Gordon Byron*, 1788–1824) un Persija Biša Šellija (*Persy Bysshe Shelley*, 1792–1822) vārsmas, Žoržas Sandas (*George Sand*, 1804–1876) romānus, Viktora Igo (*Victor Marie Hugo*, 1802–1885) romānus un drāmas, Frīdriha Šillera (*Friedrich Schiller*, 1759–1805) liroepiku un drāmas, Novalisa (*Novalis*, 1772–1801) tekstus, Heinriha Heines (*Heinrich Heine*, 1797–1856) un Ādama Mickeviča (*Adam Mickiewicz*, 1798–1855) dzeju utt. Līdzīga tendence pirms Akuratera un Skalbes vērojama arī Ausekļa tautiskā romantisma dzejā un Andreja Pumpura (1841–1902) eposā "Lāčplēsis" (1888). Brīvības tēma bijusi spilgti pārstāvēta arī romantisma ievirzes tēlotājā mākslā un mūzikā kā, piemēram, Ežēna Delakruā (*Eugène Delacroix*, 1798–1863) gleznā "Brīvība uz barikādēm" (*La Liberté guidant le peuple*, 1830). Dzimtenes mīlestība un cīņas par brīvību ir viens no galvenajiem motīviem poļu neoromantiķa Henrika Senkeviča (*Henryk Sienkiewicz*, 1846–1916) lielprozas darbos. Neoromantisms kā klasiskā romantisma ģenētiskais pēctecis lielākoties saglabā iepriekšējo laiku romantisma stratēģiskās nostādnes, spēcīgā Frīdriha Ničes (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900) iespaidā īpaši akcentējot individuālās brīvības aspektus. Neoromantisma (jeb jaunromantisma) raksturības jūkami iekrāso latviešu mākslas kopainu 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs, un tas attiecas ne tikai uz literatūru, bet arī uz tēlotājmākslas procesiem (skatīt Eduarda Kļaviņa (Kļaviņš 1998) un Stellas Pelšes pētījumus (Pelše 2007)). Akuraters un Skalbe ir vienas no spilgtākajām neoromantisma personībām latviešu rakstniecībā. Abi ir rakstniecības kolēģi, laikabiedri un lielākoties arī domubiedri. Literatūras apcerētājs Jānis Lapiņš (1885–1941) ir izteicies, ka Akuraters un Skalbe "ir saauguši kopā kā

Siāmas dvīņi" (Lapiņš 1936: 217). Par to liecina gan biogrāfiskās paralēles, gan savstarpēji draudzīgās attiecības. Bet, protams, rakstura šķautnēs un pasaules uzskatos netrūkst arī atšķirību. Rakstnieka un literatūras apcerētāja Līgotņu Jēkaba (īst. v. Jēkabs Roze, 1874–1942) vērtējumā "Akuraters straujāks, aktīvāks, cīņas raksturs, Skalbe – estēts, sērs sapņotājs, viens baltās lilijas, otrs – sarkanās neļķes bruņinieks", "viens baltās dvēseles, otrs vētras un dziņu dzejnieks" (Līgotņu Jēkabs 1926: 284). Šādam raksturojumam gan iespējams piekrist tikai daļēji, jo estēts ir arī Akuraters, savukārt pretestības gars nav svešs arī Skalbem. Abi latviešu romantiķi ir vienprātis, ka personības individuālās brīvības apvārsņus būtiski sašaurina materiālistiskās vērtīborientācijas dominance. Tā, lai izvairītos no sievas nesamērīgajām materiālajām prasībām, kalnos aizbēg Skalbes bramins ("Nabaga bramins", 1910). Laimīgs tomēr nejūtas Grebļa kungs, kaut arī viņam "divi lieli nami Rīgā un pilnas lādes ar sudrabu" ("Pasaka par ēnu"; Skalbe 1998: 412). Akuratera romāna "Pēters Danga" (1921) galvenais varonis ir pārliecināts, ka "manta, materiālie ieguvumi drīkst būt tikai līdzeklis garīgai uzziedēšanai, bet ne mērķis" (Akuraters 1952: 144). Bet, "kamēr zelts būs zemes valdinieks, / Tik ilgi tauta tautai nāvi vēlēs" ("Imantas augšāmcelšanās", 1906; Akuraters 1924b: 38).

Brīvības koncepts: Jānis Akuraters

Pirms Aleksandra Grīna, kurš plaši izdaudzināts par spēka atzinēju un vīrišķības filozofijas paudēju, cīnītāja gars iemājo arī daudzos Akuratera prozas un dzejas varoņos. Cīņas un spēku Akuraters, īpaši agrīnajā daiļradē, atzīst par brīvības un citu ideālvērtību realizācijas nepieciešamu līdzekli. Simboliskajā tēlojumā "Uz Sauleskalnu" (1904) pausts: "Spēks! Tu esi, kas radīja pasauli, un tu esi tas, kas viņu drupās trieks! Tev lai dimd pasaules gaviles, tev lai dzied mana lira!" (Akuraters 1923a: 275) Jaunības un agrā brieduma gados arī pats rakstnieks ir radikālu cīņas paņēmieni atzinējs, iestājoties par latviešu nacionālajām un sociālajām tiesībām. Par to liecina Akuratera publicistiskie teksti, kā arī prozas darbu varoņi un to idejiskās nostādnes. Tā, piemēram, vairākos prozas sacerējumos Akuraters ar dziļām simpātijām tēlo 1905. gada kaujiniekus, kuri gatavo un cenšas realizēt terora akcijas pret Krievijas cara žandarmērijas darbiniekiem. Ar revolūcionāro teroru viņi atbild uz totalitārās varas realizēto teroru. Akuraters 1905. gada revolūcijas cīnītājus, arī terora aktu veicējus rāda kā cēlus ideālistus, kā karotājus par tautas brīvību. Piemēram, stāsta "Nāve" (krājums "Erosa cilts", 1923) centrā ir Pirmā pasaules kara virsnieks Svoks, kurš savulaik bijis 1905. gada revolūcionārs – terorists. Šis virsnieks dalās atmiņās par revolūcijas laika cīņām un terora aktu veicējiem: "Tie bija lieliski cilvēki, dzīves līksmi, smalki, garīgi aristokrāti un – kas sevišķi zīmīgi – apdāvināti no dabas ar lielām spējām priekš zinātnes vai mākslas." (Akuraters 1923b: 48)

Mūža un daiļrades gaitā rakstnieka uzskatu pozīcijas par graujoša spēka lietošanu jaunas, labākas, skaistākas pasaules radīšanai mainās. Dzīves un daiļrades agrīnajā posmā Akurateru saista Maksa Štirnera (*Max Stirner*, 1806–1856) anarhistiskā individuālisma nostādnes. Vēstulē (1907) draugam Andrievam Kalniņam viņš raksta, ka pēc sava politiskā uzskata ir anarhists, "kā jau pie rakstnieka tas saprotams" (Akuraters 1907a). "Un, ja absolūtā brīvība nava iespējama patiesā dzīvē, tad domāt par viņu ir iespējams – un tās ir manas tagadējās domas." (Akuraters 1907b)

Vairākas nostādnes, piemēram, voluntārisma un elitcilvēka aspekti, latviešu rakstnieku tuvina arī Frīdriha Ničes idejām, kura traktāta "Tā runāja Zaratustra" (*Also sprach Zarathustra*, 1883) fragmentus viņš tulkojis. Rakstnieks Pāvils Rozītis (1889–1937) viņu pat raksturojis "kā spilgtāko un spējīgāko nīcēānieti mūsu literatūrā" (Rozītis 1920: 50). Akuraters uzskata, ka rakstnieks lielā mērā ir opozicionārs stagnatīvai sistēmai un iesīkstējušas dzīves kārtības grāvējs. Īpaši dedzīgi aizstāvēta personības individuālā brīvība. Vēstulē Viktoram Eglītim 1910. gada 10. februārī Akuraters aicina: "Būsim labāk brīvi un vieni nekā kādas kliķes kalpi." (Akuraters 1910)

Ja 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Akuraters proponē tēzi, ka, lai celtu jaunu pasaulesku, vecā jānojauc (stāsts "Bez mērķa" u. c.), tad dzīves un literārās darbības briedumā rakstnieks atzīst, ka jauncelsmei nav jānotiek uz veco struktūru drupām. Garstāstā "Jāņa Kraukļa ceļojums" tā galvenais varonis deklarē: "Nākotnes pilsētas celšanai nav jānojauc Roma ar viņas daiļumu un vērtībām. [...] Ja tikai kādam ir spējas celt, lai viņš ceļ nenojaukdams. Jaunu cilvēces atziņu sludināšanai nav jānošauj veco atziņu nesēji." (Akuraters 1927: 207)

Revolūcijas atmiņu grāmatā "Dienu atspīdumi" (1924) Akuraters akcentē kādu negatīvu iezīmi revolucionārajos procesos, uzskatot, ka "pasaules traģēdija ir tā, ka arvien cīnītāji ir citi un ieguvumus paņem tie, kas vismazāk ir cīņā ņēmuši dalību" (Akuraters 1924a: 7). "Es nemīlu šo arjergardu, kas apaug ar uzvarēto netikumiem un kļūdām un izmanto cīnītāju darbus un vārdus. Es sveicinu tos, kas bija kā zobens un kā liesma," raksta Akuraters (Akuraters 1924a: 7). Edvarts Virza apcerē "Jānis Akuraters" ("Laikmeta dokumenti", 1930) augstu novērtējis kolēģa ideālismu un dedzīgo cīņas raksturu un 1905. gada aktivitātēs salīdzinājis viņu ar franču dzejnieku, "Marseljēzas" (*La Marseillaise*, 1792) autoru Ružē de Lilu (*Claude Joseph Rouget de Lisle*, 1760–1836) (Virza 1930: 95).

Valstiski mobilizējošs raksturs ir daudziem Akuratera publicistikajiem rakstiem. Kritiskajā situācijā pēc Latvijas valsts nodibināšanas, kad leģitīmā vara spiesta patverties Liepājā, laikrakstā "Latvijas Sargs" publicēts Akuratera raksts "Griba uz valsti", kurā autors atbild uz elementāro jautājumu, kas vajadzīgs, lai latvieši būtu brīva tauta, kāpēc tas iepriekš nav izdevies un vai tas vispār iespējams:

Jā! Tikai ar vienu noteikumu: Ja mums būs griba uz valsti. Varbūt tādēļ mūsu jaunā valsts ideja nepiepildījās, ka viņas pilsoņiem nebij cietas gribas uz to... Viņi vienmēr gaidīja glābiņu no āra, no vāciešiem, krieviem un citiem, un daudzi beidzot no lieliniekiem. Veltas cerības! Bez gribas uz valsti neviens mums valsti nedos. [...] Un, ja viņa būs izaugusi liela – šī griba uz valsti, ja viņa būs galvenais mūsu saturs, – tad tai brīdī mums būs neatkarīga Latvija. (Akuraters 1923a: 88)

Arī filozofs Pauls Jurevičs aizrāda, ka "nekas neapdraud tautas vairāk kā mazticība, kā auksta sirds, kā aprēķins, kā rezervēšanās visiem gadījumiem" (Jurevičs 1940: 483).

Brīvības idejas caurstrāvo daudzus Akuratera mākslas tekstus – gan dzejā, gan prozā, gan dramaturģijas darbos (piemēram, traģēdijā "Viesturs, Zemgales virsaitis", 1921). Senvēstures traģēdijā centrālais varonis par brīvības zaudēšanas galvenajiem iemesliem uzskata vienotības trūkumu starp latviešu ciltīm:

Kas latgals mums, vai ne'sam viena cilts?
Kas sēji, kūri? Vai mūs nevieno
Šī zeme auglīgā, un dziesmas mums
Vai nava kopīgas? [...]
Mēs viena tauta, viena zeme mums,
Un viena brīvība ir jāiegūst." (Akuraters 1931: 45)

Starp dzejas vārsēm sevišķu popularitāti gūst dedzīgais cīņas dzejolis "Ar kaujas saucieniem uz lūpām", kas tapis tūliņ pēc demonstrantu apšaušanas Daugavmalā 1905. gada 13. janvārī un kas izskan kā drosmīgs atriebes zvērests Krievijas cara varmākam un viņa asiņainā režīma kalpiem: "Kas dzīvs, tas ies uz asins kauju, / Un pilis kritīs, troņi grūs. / Jums, kritušie, lai mūžam slava! / Mēs, dzīvie, ejam atriebt jūs!" (Akuraters 1994: 231). Brīvības ideāls apliecināts gan abstraktā tēlainībā, gan konkrētā vēstures kontekstā. Kā himna brīvībai patosētā ekspresivitātē izskan Akuratera "Klaidoņa pasaciņa", kurā vēstīts par seniem laikiem un pieticībā apmierinātiem ļaudīm stipras sētas apžogotā aplokā un par drosmīgu jaunekli, kurš izlauž sprostā ceļu uz brīvu, neaprobežotu tāli:

Es atradu ceļu, un tā ir brīvība! Brīvība, kas atraisa garu no kalpības un miesu no kaislībām, kas pār iztvikušiem tuksnešiem atskrien kā spirts, mitrs vējš no jūras un atnes lietu, un novārgušo stādu vietā izaug ziedošs rožu lauks! Vai jūs esat sajutuši viņu, šo brīvību? (Akuraters 1938: 59)

Brīvības ideāls aktualizēts Akuratera stāstos ar 1905. gada revolūcijas tematiku ("Grāfa Todes nāve", "Soda ekspedīcija", "Bīstama spēle" u. c.), kā arī Pirmā pasaules kara norišu attēlojumos. Stāstā "Bīstama spēle" bijušais terorists atceras revolūcijas laikus un reflektē arī par miera laika cilvēkattiecību negācijām: "Kāpēc mēs neliekam viens otru mierā? [...] Mēs katrā ziņā gribam, lai mūsu uzskatus piesavinās arī citi. Mēs tos gribam uzspiest ar varu! Mēs nekur tālāk neesam tikuši par viduslaikiem. [...] Tagad tikai ticības vietā ir nākusi politika." (Akuraters 1933: 139)

Akuratera romānā "Ugunīgi ziedi" (1925) galvenais varonis ir nacionāli noskaņotais strēlnieku virsnieks Pēters Danga Pirmajā pasaules karā. Danga ir strēlnieku iecienīta autoritāte, kurš, tāpat kā romāna autors, ar visiem spēkiem cenšas oponēt aģitatoru izplatītajām lielniecisma idejām. Akuratera idejiskais divatnis Danga ir nesatricināmi pārliecināts par latviešu ģeopolitiskās orientācijas stratēģisko izvēli: **"Bet būs jāvelk jauna robežlīnija kaut kur starp Āziju un Eiropu, starp valsti un anarķiju. Mums jādara viss, lai mēs tiktu Eiropas pusē. Pretējā gadījumā uz tautas kapa jāliek tikai krusts."** [Izcēlums mans. – E. L.] (Akuraters 1925: 116) Zīmīgi, ka ģeopolitiskās robežas jautājums Eiropā līdzīgi aktualizējas arī pēc Otrā pasaules kara. Čehu izcelsmes franču rakstnieks Milans Kundera (*Milan Kundera*, 1929–2023) esejā "Nolaupītie Rietumi jeb Centrāleiropas traģēdija" (*A Kidnapped West: The Tragedy of Central Europe*, 1983) raksta:

Es šeit gribu vēlreiz uzsvērt: rietumvalstu austrumu robeža ir tā, kur labāk nekā citur redzama **Krievija kā antrietumi** [izcēlums mans – E. L.]; tā parādās ne tikai kā viena Eiropas lielvara starp citām, bet kā īpaša civilizācija, kā cita civilizācija. (Kundera 2024: 14)

Stingras robežas iezīmēšana kā eksistenciāla nepieciešamība apzināta arī 21. gadsimta latviešu rakstniecības tekstos. Grāmatā "Austrumu robeža" (2008) tās autors Rimants Ziedonis (dz. 1962) uzsver, ka "Latvijas austrumu robeža nav vienkārša robežlīnija, tā ir robežšķirtne starp divām politiski, mentāli, filozofiski un visādi citādi atšķirīgām telpām – Rietumu un Austrumu pasaulēm" (Ziedonis 2008: 5).

Tautas nākotni no nebūtības "izraut vajadzēja ar spēku" (Akuraters 1997: 229). Akuratera romāna "Ugunīgi ziedi" idejiskās nostādnes un atsevišķi sižeta meti saucas ar Grīna epepeju "Dvēseļu putenis" (1933), tikai Akuratera romāns izskan filozofiski apcerīgāk, tajā vairāk skumju, rezignācijas un šaubu. Romāna personāža klāstā arī 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljona komandieris Jukums Vācietis (1873–1938), 7. Bauskas strēlnieku pulka komandieris Kārlis Goppers (1876–1941), 2. latviešu strēlnieku brigādes komandieris Andrejs Auzāns (1871–1953), 1. Daugavgrīvas strēlnieku pulka komandieris Frīdrihs Briedis (1888–1918), "pasakainais stratēģis un karotājs" (Akuraters 1925: 53), un citu vēsturisku personu tēli. Romāna galvenais varonis Danga kritiski novērtē kara sabiedrotos, vāji motivētos un pasaulē proletāriskās revolūcijas idejas pārņēmtos krievu kareivjus: "Krievi mūsu aizmugurē ir mums bīstamāki nekā vācieši mums pretī." (Akuraters 1925: 65) Ņemot vērā Pirmo pasaules karu kā ģeopolitisko pārmaiņu robežšķirtni, romāna autora attieksme pret to ir neviennozīmīga. Romāna ievada lappusēs ar strēlnieku virsnieka Dangas starpniecību izteikta doma, ka šis karš "ir neaprimusi cilvēka ķermeņa un gara tiekšanās pēc kaut kā jauna un laba" (Akuraters 1925: 12). Bet jau pēc dažām lappusēm tas pats varonis pauž atskārsmi, ka "cilvēcei karš ir necienīgs līdzeklis"

(Akuraters 1925: 16) un ka "cilvēcei vajadzīgas cīņas, tikai cīņas, ne karš" (Akuraters 1925: 16). Literatūrpētnieks Viesturs Vecgrāvis norāda: "J. Akuraters ir pirmais kas lielapjoma darbā, proti, romānā, ataino strēlnieku cīņas, turklāt pirmais latviešu rakstniecībā šīs cīņas uzskata par mūžībai, vēstures procesa visaugstākajiem posmiem piederīgām." (Vecgrāvis 2004: 237)

Akuraters savos literārajos darbos interpretē kā kolektīvo tautas brīvību, tā arī individuālo brīvību. Rakstā "Par mākslu un kritiku" (1906) rakstnieks apliecina, ka "individuālo brīvību ir augstākais pasaulē. Tāpēc lai dzīvo katrs mākslinieks, kas paliek sev uzticīgs un patiess." (Akuraters 1927: 25) Uzskatot, ka individuālo brīvību ir augstākā vērtība, rakstnieks saviem varoņiem nereti piešķir lepnas individualitātes elitāros vaibstus. Akuratera dzīves un daiļrades apcerētājs Ernests Arnis raksta: "Cilvēka personības brīvības un viņas vispusējās attīstības pašvērtība – tā ir tā J. Akuratera zvaigzne, kas mirdz cauri visiem viņa rakstiem un gaitām [..]" (Arnis 1923: 19) Tā stāsta "Jāņa Kraukļa ceļojums" galvenais varonis ceļo pa Eiropas valstīm, bēgot no demokrātijas un kolektīvisma, kas "nāk virsū ar savu Prokrusta olekti" (Akuraters 1927b: 210). Viņš meklē "sauļi, brīvību un daiļumu" (Akuraters 1927b: 210). Šajās nostādņēs pamanāma vēl kāda Akurateram būtiska un no vairuma citu latviešu klasiķu atšķirīga īpatnējība. Ja Jāņa Poruka (1871–1911), Annas Brigaderes (1861–1933), Skalbes un daudzu citu rakstniecības darbu priekšplānā visbiežāk izvirzīts ētiskums, tad Akurateram tās lielākoties ir estētiskās kvalitātes. Ne velti Zenta Mauriņa (1897–1978) vienā no savām portretesejām Akurateru nodēvē par lielāko dailes apustuli latviešu dzejnieku saimē (Mauriņa 1938: 185). Akuraters aktualizē domu par Prokrusta olekta principa nepievilcību un aizrāda uz pārspīlētu vienādību kā individuālo brīvību apdraudošu faktoru. Akuraters aizvien kaismīgi aizstāvējis mākslinieciskā vārda brīvību, rakstnieka spēju un uzdrošināšanos būt varas struktūru un partiju neangažētam. Viņš ir uzsaukuma "Mūsu mākslas motīvi" teksta autors, ko 1906. gadā paraksta un publicē deviņi gados vēl jauni rakstnieki, to skaitā arī Skalbe, Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962), Vēsmiņu Kārlis (īst. v. Kārlis Krūza, 1884–1960), Zemgalešu Biruta un citi. Šis raksts, kas dažkārt dēvēts par latviešu dekadentu manifestu, ir protests pret sabiedrības dažādo slāņu, kā arī varas struktūru un partiju centieniem ierobežot rakstnieka brīvas izpausmes tiesības – tiesības uz īstenības subjektīvu interpretāciju mākslā:

[..] kā tagadējā laika pilsoņi mēs esam cieši saauguši ar šī laikmeta psiholoģiju, un, atzīdami, ka liela cīņa ir liels skaistums, mēs varam izteikt šo cīņu savos darbos, bet mēs to darīsim tikai tā, kā mēs sajūtam, bet nevis tā, kā mums pavēlēts viena vai otra sabiedrības šķira. (Akuraters et al. 1991: 22)

Brīvības koncepts: Kārlis Skalbe

Kārļa Skalbes jaunības laika

teksti izstrāvo trauksmainu nemieru, viņa tēlotie varoņi jūtas ikdienišķā šaurībā ierobežoti, uztverot nomāktību un sprosta nebrīvību. Šos noskaņu tipus izsaka jau pat agrīno dzejas krājumu virsraksti ("Cietumnieka sapņi", 1902; "Zemes dūmos", 1906; "Veļu laikā", 1907). Jaunības maksimālisms visspēcīgāk izpaužas protestā pret bezgarīgo bezideālu dzīvi Skalbes pirmajā pasakā "Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties" (1904), ar riebumu tēlojot Miera un Pieticības malas profāno realitāti: bezsaules dzīvi, zemās debesis, kokus bez galotnēm, putnus, kas nevar ne padziedāt, ne palidot, un fiziskā pašapmierinātībā iegrimušos ļaudis. Reflektējot par indivīda brīvību, Skalbe pārliecinoši attēlojis radikālas vienādības postošo varu, kad uzspiestā vai glēvi pieņemtā vienvēidība degradē personību, padarot to par manipulējamu masu. **Brīvība pret nebrīvību, pēc autora domām, korelē tāpat kā daudzveidība pret vienvēidību, un absolūta pašapmierinātība ir deģenerācijas droša garantija** (izcēlums mans – E. L.). Šis ir centrālais motīvs jau minētajā pasakā par jauno jūrnieku, Ziemeļmeitas meklētāju, kā arī simboliskajā pasakā "Piecpadsmīt" (1907), kurā rādīta sabiedrības bezdomu akla pakļaušanās oficiālajai ideoloģijai:

Visa pilsēta dūca piecpadsmīt, un visi iegrozīja savu dzīvi saskaņā ar piecpadsmīt, jo tas bija lēts un visiem pieejams skaits. Un nebija nekā ne lielāka, ne mazāka par piecpadsmīt, visas vērtības maksāja piecpadsmīt, visi pielūdza piecpadsmīt. (Skalbe 1998: 66)

Izslēdzot domāšanas nepieciešamību vai iespējamību, zūd pamats indivīda brīvības apziņai, jo domāšana ir "pati brīvākā un tīrākā cilvēka spēja" (Ārente 1992: 116). Pasakā "Piecpadsmīt" stagnatīvās esamības nepievilcību vairo un zināmā mērā pat simbolizē mušas, kas spindz pa visu pilsētu, aizdūcot ļaudīm ausis. Mušas kā profānās dzīves un eksistenciālā dramatisma simbols literatūrā izmantots ne mazums, piemēram, Žana Pola Sartra (*Jean-Paul Sartre*, 1905–1980) drāmā "Mušas" (*Les mouches*, 1943) vai Jura Helda (dz. 1942) drāmā "Aplausi mušām" (1988).

Pasaku pamatā esošo labā un jaunā konfrontāciju Skalbe risina dažādi. Pasakā "Kaķīša dzirnavas" (1913) pamatā realizēts neatriebšanās un piedošanas princips. Melnais runcis gan tiek patriekts uz purvu, bet pret nepateicīgajām meitām un puikām, kas izrikojušies cietsirdīgi, autors ar baltā kaķīša starpniecību vēlas izturēties iecietīgi, lai pasaulē nevairotu sāpes: "[...] es nepieminu ļaunu. [...] Kāpēc vairoto sāpes? Lai vairojas labāk prieks." (Skalbe 1998: 122) Tas, ka gluži universāls šis princips tomēr nav, rāda citu Skalbes pasaku atšķirīgie konflikta risinājumi. Ir situācijas un apstākļi, kad brīvība sasniedzama grūtās cīņās pret ienaidnieku, jo "naidis ir pretošanās jaunumam, novēršanās no tā" (Ortega I Gasetis 1939: 65) un "taisnīgā naidā ir savs svētums un cēlums, kas uztur pretīstāvēšanas gribu, opozīciju un nepielāgošanos apstākļiem" (Lasmane 1989: 16). Pret ļaunumu un ļaužu paverdzināšanu kaujā iet

“Pasakas par vara vīru” (1921) galvenais varonis. Ka nepieciešama drosme un spēks, lai ļaudis paši sev varētu būt kungi un likteņa noteicēji, pauž arī pasaka “Dzelzu puika” (1932). Skalbe apzinās, ka klajas agresijas un kara apstākļos kaķīša politika nepretoties jaunumam ar varu nav izmantojama, jo var radīt katastrofālas sekas un liecināt par tautas garīgo inertumu un glēvumu. Katrai tautai, ja tā vēlas nodrošināt attīstības perspektīvas, jābūt gatavai aizstāvēt sevi, savas mājas un savu valsti.

Pēc tam, kad latviešu rakstnieku delegācija 1934. gadā apmeklējusi Padomju Savienību, Skalbe publicē rakstu “Jaunā Krievija (Ceļojuma iespaidi)”. Tajā rakstnieks trāpīgi izteicies, ka “Padomju Krievija vispirmā kārtā taisa zaldātus” (Skalbe 1939: 337) un ka tā “radījusi lielu militāro spēku” (Skalbe 1939: 338). Turpinājumā Skalbe gan pauž iluzorus secinājumus, ka “šis spēks patlaban neapdraud nevienu mierīgu tautu” un ka Padomju Krievija “var kļūt par stiprāko miera faktoru Austrumeiropā” (Skalbe 1939: 338). Vēstures gaita Skalbes ilūzijas kliecē ātri vien – jau pēc dažiem gadiem Padomju Savienībā veļas staļinisko represiju vilnis, kam seko PSRS armijas uzbrukums Somijai un drīz pēc tam Baltijas valstu aneksija un okupācija. Dzīves ceļa noslēgumā rakstnieks piedzīvo krievu un vācu nacistiskās okupācijas traģiku un arī vairākos rakstniecības darbos atspoguļo personisko un valstisko katastrofu. Spilgtākais piemērs ir Skalbes pēdējā uzrakstītā pasaka “Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi” (1945), kas publicēta jau trīmdā kā miniatūrbibliotēkas pirmais izdevums ar virsrakstu “Latviešu tautas likteņpasaka” uz vāka un titullapas. Literatūrpētnieks Vilnis Eihvalds (1928–1998) par šo pasaku raksta: “[.] te skan drūmi toņi, ko radījis mūža nogalē piedzīvotais: Otrais pasaules karš ar visām briesmām, okupācijas nežēlību un Eiropas humānisma krīzi.” (Eihvalds 1998: 12) Šajā pasakā alegoriskā izteiksmē rādīts sumpurņu iebrukums ķēniņa valstī, to padzišana, kuģa katastrofa, šķietama izglābšanās un nonākšana verdzībā. Pasakas tekstā ieskanas autora rūgtums par tautas pārstāvju naivitāti un lētīcību, jo “meli un varmācība pasaulē spēj savīt visstiprākos režģus, kurus izmet kā tīklu nevainīgu un uzticīgu cilvēku ķeršanai” (Skalbe 1945: 21, 22). Šajā mūža un rakstniecības gaitu fināldarbā Skalbe, atbalsojot Latvijas valstiskuma apstākļus, uzskatāmos tēlos brīdina no ieslīgšanas pašapmierinātībā un materiālās labklājības vieglprātīgā baudīšanā, kas draud ar ērtas dzīves letarģiju un var būt auglīga augsne traģiskām katastrofām, brīvības zaudēšanai:

Zeme bij izglābta no briesmām, visi dzīvoja laimē un labklājībā. Nekur vairs nebija nemiera, pat nevieni rati vairs nečīkstēja, jo sviests tecēja pa ratu rumbām, par ko gan lai vēl čīkstētu? Pa Ziemassvētkiem atbrauca Cukura ķēniņš, un tad vēl ap Meteņiem bērni lauza un sūkāja lāstekas, kas bija no tīrākā cukura. Nekas vis nekaitēja tā dzīvot. Tik tas putns, tas melnais putns, atkal atlaidās un māni sēdēja ievā pie loga. (Skalbe 1945: 16)

Skalbe apzinās, ka “tas, ko esam ieguvuši, piederēs mums tikai tad, ja ikdienas to no jauna iekarosim” (Skalbe 1926). Viena no latviešu sabiedrības problēmām

dažādos vēstures periodos ir bijusi pārāk nekritiska ļaušanās svešām ietekmēm, idejām, principiem. Par šīs tendences nevēlamību gan publicistikas, gan beletristikas darbos signalizējuši gan Virza, gan Akuraters, gan Skalbe un citi.

Mazo tautu lielākā nelaime ir tā, ka viņas spiestas sekot svešiem paraugiem. Viņām nav drosmes atbalstīties uz savām tradīcijām. Tāpēc viņas arī nevar izaugt par patstāvīgu garīgu lielumu. Viņas tāpēc nerada laikmetus, bet tiek viņos ierautas, tāpēc viņas bieži ir spiestas kalpot svešiem elkiem. (Skalbe 1990: 285)

Nobeigums

Jāuzsver, ka Jāņa Akuratera un Kārļa Skalbes pasaules uzskati dzīves un radošās darbības laikā nav sastinguši, tie mainās atsevišķos aspektos un niansēs atbilstoši jaunuzkrātajai dzīves pieredzei. Uzskatu evolucionārisms Skalbes mākslā labi saskatāms, salīdzinot viņa agrīnās daiļrades pasaku "Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties" ar radošās darbības nogales pasakainīgo stāstu "Ziemeļmeitas vēdekļis" (1941), kur itin kā tā pati Miera un Pieticības mala tēlota jau daudz iecietīgākā attieksmē. Labsirdīgā padoms – "Lūdž dievu un arī velnam nesper ar kāju" (Skalbe 1989: 17) – un kompromisa politika par rakstnieka pārliecību tomēr nekļūst. Fundamentālajās atziņās un pamatprincipos abu rakstnieku uzskatos jaušama stabilitāte. Abi – gan Skalbe, gan Akuraters – atzīst kultūras faktora lomu tautas dzīvē un arī brīvības cīņās. Kultūru viņi apliecinājuši kā brīvības priekšnoteikumu un arī kā brīvības mērķi. Tā, rakstot par grāmatizdevēja Jāņa Ozola (1859–1906) likteni, kuru par līdzdalību 1905. gada revolucionārajos notikumos nošāva soda ekspedīcija, Skalbe apcerē "Kultūras ceļā uz brīvību" aizrāda uz būtisku kopsakarību, kad "apspiestas tautas kultūras kustība top par brīvības kustību" (Skalbe 1952: 445). "Ozols bija kultūras darbinieks, bet šī darbība tik modinoša, ka no viņas bij viens solis līdz brīvības cīņai." (Skalbe 1952: 445) Skalbe aicina mācīties no somiem (raksts "Mācīsimies no somiem", 1930), kuri sapratuši, ka "viņu neatkarības dziļākās saknes ir viņu kultūrā" (Skalbe 1952: 416). Gluži radniecīgi kultūras lomas visaugstākais novērtējums pausts Akuratera pārspriedumos, piemēram, rakstā "Nacionālā māksla" (1920):

Tautām un valstīm ir divējādi karogi. Viens – ārējās varas zīme, kurš plīvo kaujās, kuģu mastos, piļu torņos, otrs – iekšējīga stipruma karogs, kurš izkļiedz svešiniekiem savas tautas garu. Un es gribētu teikt, ka, parādīdamies pēc pirmā, viņš arvien ir galvenais uzvarētājs. Kad politiskais karogs sen jau kritis, ilgi vēl plīvo kultūras karogs. (Akuraters 1927a: 152)

Dilemma – miers/brīvība caur spēku, proti, to panākot vai aizstāvojot, darbojoties no spēka pozīcijām, vai miers/brīvība nevardarbīgā ceļā, piemēram, ar diplomātiskiem līdzekļiem – bijusi un ir aktuāla visos laikos, arī 21. gadsimta modernajā pasaulē. Jāatceras savulaik Nīčes izteiktais brīdinājums, ka "klusuciest un mierā sēdēt var tikai tad, kad tur bultu un stopu" (Nīče 2001: 26). Prātā paturami arī latviešu filozofa

un dzejnieka Roberta Mūka (1923–2006) atgādinājumi, ka “patiesa brīvība var būt tikai solidāra brīvība” un ka “nav brīvības bez taisnības” (Mūks 2023: 73).

Jāņa Akuratera un Kārļa Skalbes ieguldījums tautas brīvības un Latvijas valsts idejas proponēšanā un realizācijā ir būtiski nozīmīgs un ne mazāk svarīgs kā Raiņa (īst. v. Jānis Pliekšāns, 1865–1929) nopelni¹, kuru joprojām pēc inerces mēdz dēvēt par ievērojamāko valstiskuma idejas pārstāvi un virzītāju.

Avoti un literatūra

- Akuraters, Jānis (1907a). Vēstule Andrievam Kalniņam 2. decembrī. J. Akur. Latvijas Nacionālais rakstniecības un mūzikas muzejs (turpmāk – LNRMM), inv. nr. 346227.
- Akuraters, Jānis (1907b). Vēstule Andrievam Kalniņam 26. augustā. J. Akur. LNRMM, inv. nr. 346226.
- Akuraters, Jānis (1910). Vēstule Viktoram Eglītim 10. februārī. J. Akur. LNRMM, inv. nr. 53563.
- Akuraters, Jānis (1923a). *Kopotī raksti*. 4. sēj. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1923b). *Erosa cilts*. Rīga: A. Gulbis.
- Akuraters, Jānis (1924a). *Dienu atspīdumi: Revolūcijas atmiņu grāmata (1905–1908)*. Rīga: A. Gulbis.
- Akuraters, Jānis (1924b). Imantas augšāmcelšanās. Akuraters, Jānis. *Kopotī raksti*. 6. sēj. Rīga: J. Roze, 21.–43. lpp.
- Akuraters, Jānis (1925). *Ugunīgi ziedi*. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1927a). *Kopotī raksti*. 11. sēj. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1927b). *Sapņotāji*. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1931). *Viesturs, Zemgales virsaitis*. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1933). *Dzīves vērtos*. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1938). *Kopotī raksti*. 2. sēj. Rīga: J. Roze.
- Akuraters, Jānis (1991). Mūsu mākslas motīvi. *Grāmata*, Nr. 3, 15.–25. lpp.
- Akuraters, Jānis (1994). *Kas noliecies pie dailes akas*. Rīga: Zvaigzne.
- Akuraters, Jānis (1997). *Pēteris Danga*. Rīga: Daugava.
- Ārente, Hanna (1992). Totalitārisma sākotne. *Kentaurs XXI*, Nr. 1, 109.–120. lpp.
- Arnis (1923). Jānis Akuraters mūsu nacionālpolitiskajā dzīvē. Jānis Akuraters. *Kopotī raksti*, 4. sēj. Rīga: J. Roze, 19. lpp.
- Bēkons, Frensiss (1989). *Jaunais Organons*. Tulk. Brigita Cīrulle. Rīga: Zvaigzne.
- Berdjajevs, Nikolajs (1992). Jaunrades pasaule. “Jaunrades būtība” un radošās ekstāzes pārdzīvojums. *Grāmata*, Nr. 3, 33.–42. lpp.

1 Jāpiekrīt Gata Ozoliņa secinājumam, izvērtējot Raiņa lomu ceļā uz Latvijas valsti un brīvību, proti, ka “Raiņa tieša un nozīmīga iesaiste ir konstatējama vien atsevišķos gadījumos un ka viņa darbība nav izšķirusi laikmeta norises” (Ozoliņš 2025: 67).

- Eihvalds, Vilnis (1998). Kārļa Skalbes pasaku pasaulē. Skalbe, Kārlis. *Pasakas*. Rīga: Atēna.
- Grīns, Aleksandrs (1989). *Aleksandrs Grīns*. Rīga: Raiņa literatūras un mākslas vēstures muzejs.
- Jurevičs, Pauls (1940). Inteliģences stāja. *Sējējs*, Nr. 5, 473.–483. lpp.
- Kamī, Albērs (2021). *Mīts par Sīzifu*. Tulk. Skaidrīte Jaunarāja. Rīga: Jumava.
- Kļaviņš, Eduards (1998). Neoromantisma pazīmes Latvijas 19. gs. beigu – 20. gs. sākuma tēlotājā mākslā. Grosmane, Elita (sast.) *Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā*. Rīga: AGB, 116.–123. lpp.
- Kundera, Milans (2024). Nolaupītie Rietumi jeb Centrāleiropas traģēdija. *Domuzīme*, Nr. 2, 12.–19. lpp.
- Lapiņš, Jānis (1936). Jāņa Akuratera 60 mūža gadi. *Sējējs*, Nr. 2, 217.–218. lpp.
- Lasmane, Skaidrīte (1989). Baltā pasaules izjūta. Drīzule, Rita (sast.) *Liepu laipa*. Rīga: Zinātne, 5.–39. lpp.
- Lasmane, Skaidrīte (2024). *Dabīgais intelekts jeb Literatūras filozofija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Līgotņu Jēkabs (1926). *Latviešu literatūras vēsture: No 19. g. s. deviņdesmito gadu vidus līdz mūsu dienām*. Valmiera–Cēsis: K. Dūņa izdevums.
- Mauriņa, Zenta (1938). *Saules meklētāji*. Rīga: Literatūra.
- Mūks, Roberts (2023). *Šai dzīves ievārijumā kaut kā trūkst*. Sast. Inguna Daukste-Silasproģe. Rīga: Latvijas Mediji.
- Nīče, Frīdrihs (2001). *Tā runāja Zaratustra*. Tulk. Vilis Plūdons. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Ortega I Gasé, Hosé (1939). *Mīlestība un gudrība*. Tulk. Konstantīns Raudive. Rīga: Valters un Rapa.
- Ozoliņš, Gatis (2025). Rainis Otrās atmodas kontekstā. *Letonica*, Nr. 60, 50.–70. lpp. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2025.0060.04>
- Pelše, Stella (2007). Neoromantisms. Pelše, Stella. *Latviešu mākslas teorijas vēsture: Mākslas definīcijas valdošo laikmeta ideju kontekstā (1900–1940)*. Disertācija. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 28.–58. lpp.
- Platons (2023). *Valsts*. Tulk. Gustavs Lukstiņš. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rozītis, Pāvils (1920). *Kultūras slāpes*. Rīga: Vaiņags.
- Rudzītis, Jānis (1971). *Starp provinci un Eiropu*. Vesterosa: Ziemeļblāzma.
- Skalbe, Kārlis (1926). Jānis Akuraters. J. Akur. LNRMM, inv. nr. 95154.
- Skalbe, Kārlis (1939). *Kopotī raksti*. 8. sēj. Rīga: J. Roze.
- Skalbe, Kārlis (1952). *Raksti. Stāsti un tēlojumi. Raksti par latviešu literatūru, mākslu un kultūru*. [2. sēj.] Stokholma: Daugava.
- Skalbe, Kārlis (1989). *Ziemeļmeitas vēdekļi*. Rīga: Zinātne.
- Skalbe, Kārlis (1990). *Mazās piezīmes*. Rīga: Zinātne.
- Skalbe, Kārlis (1998). *Pasakas*. Rīga: Atēna.
- Vecgrāvis, Viesturs (2004). Jānis Akuraters – strēlnieku laikmeta attēlotājs. Akuraters, Jānis. *Ugunīgi ziedi*. Rīga: Daugava.
- Ziedonis, Rimants (2008). *Austrumu robeža*. Rīga: Zvaigzne ABC.